

„UGYE, NEM KERÜLÜNK A POKOLBA?”

Beszélgetés Kerekes Irmával a csángóföldi iskolákról

Az MNSZ-é az érdem, hogy 1947-ben mentőövet dobott a Kárpátokon túli fuldokló néptöredéknek. Mezeiné Kerekes Irma tanító-nő ott töltött éveinek fonálára felfűzhető a magyar tanügyi kísérlet története az első iskoláktól a bákói tanfelügyelőség magyar osztályaig.

– A marosvásárhelyi képzőben végeztem 1947-ben. Sokan voltunk, három leányosztály és két fiúosztály kapta meg a diplomát egyszerre. Úgy kerültem oda, hogy miután elvégeztem Illyefalván a négy elemit, és kijártam Sepsiszentgyörgyön a négy polgárit (leánypolgári volt), beiratkoztam a szentgyörgyi zárdába, a katolikus leánynevelő intézetbe. Tulajdonképpen az illyefalvi tanítómnak köszönhetem az egészet. Mindig azt mondta, hogy „Irma, te légy tanítónő, mert rátermett egyéniség vagy”. Én nem tudtam, hogy az vagyok-e, vagy nem, de tényleg beleültette a bogarat a fülembe, és tanítóképzőbe jelentkeztem. Kolozsváron kezdtem, de onnan kibombáztak. Úgy történt, hogy 1944-ben a nevezetes angol-amerikai szőnyegbombázás miatt már márciusban befejeződött a tanév. Az iskolát nem érte találat, de a várost igen. A vonatok leálltak, nagy volt a zűrzavar, szénszállító tehervonaton jöttünk haza. Itt egy évet

● GYORSLAPOZÓ

Abból a demokratikus elvből kiindulva, hogy az iskola a falu vagy város életközösségéből kell kinőjön, minden egyháztag természetesnek találja, hogy annak építéséről és fenntartási terheiről maga gondoskodik. Tanítóit a lakáson kívül szántófölddel, terménnyel, fával, közmunkával, pénzzel fizeti, az épületeket a kor követelményeinek megfelelően még a legmosto-

szerveztek a Mikó Kollégiumban, összecsaptak a gimnazistákkal. Két évet Kolozsváron jártam, a harmadikat itt. Nehéz volt, mert a gimnazisták nem tanultak pedagógiát, mi pedig nem tanultunk latint, így a tanárok nem tudtak velünk boldogulni, úgyhogy szétszéledtünk, volt, aki visszament Kolozsvárra, mások Marosvásárhelyre vagy Székelyudvarhelyre, én Vásárhelyre.

– *Bizonyára Sepsiszentgyörgyre akart visszatérni?*

– Én nem akartam tanítani. Egyetemre akartam menni. De mostohaapám azt mondta, hogy ebből elég, ő nem áldoz többet rám – mert neki saját gyereke nem volt, mi meg ketten a húgommal ott-hon –, és menjek állásba. Addig-addig húzódott a dolog, hogy beadtam ide a kérést a tanfelügyelőségre – Boér János volt a tanfelügyelő –, nevezzenek ki valahová. Közben az akkori képzősöket szétszították, és hivatalosan is kihelyeztek. Aranyosgyéresre kaptam volt egy ajánlatot az ún. egységes gimnáziumba, magyar nyelvet tanítani. A tanítóképzőben végzetek a hetedik osztályig taníthattak, az egységes gimnázium a négy elemi osztályból és még három osztályból állt. De én még gondolkoztam.

Édesanyám jajgatott, hogy messze van. A kérésem alapján kaptam aztán Homoródalmásra kinevezést. De közölték, hogy ott kántorizálni kell. Nekem se hangom, se olyan jó zeneképességem, hogy templomban énekeljek, nem volt. Ez nem felelt meg. Felmentem a tanfelügyelőségre, hogy én nem akarok Homoródalmásra menni, nem tudok énekelni. Hát ilyen nincs, azt mondták, aki a

hább időkben is átalakítja, újraépíti. 1834 óta az egyházi főhatóság az állandó önkéntes adományokból létesített garasos pénztárt, 1861-ben a hasonló természetű krajcáros élőtökét állítja a népiskolai nevelés szolgálatába. 1877 óta kap az egyetemes egyház útján az egyházkerület évi átlagos segélyösszeget az államtól iskolái részére, majd 1892-től fogva utalványoz az

képzőt elvégezte, az tud énekelni. Én tudtam énekelni az iskolában, de kántorizálni az más – oda gátlások nélküli egyén kell. Nos akkor: „Menjen Moldvába!” Mondom: „Hova!?” Azt mondja: „Bákóba”. Mondom: „Hát a’ hol van, János bácsi?” „Hát ott a térkép, nézze meg.” És mutatja nekem, hogy Bacău. Hát nagyon felkeltette az érdeklődésemet. Kértem, mi van ott. Azt feleli: „Ott semmi.” „Hát akkor miért menjek én oda?” Azt mondja: „Ott iskolákat kell szervezni.” S kértem: „Megy-e még valaki?” Azt mondja, igen, innen Tompos Ferenc és Bakk Pál, valahonnan Kézdivásárhely környékéről. Mondom: „És ha nem tetszik?” „Ha nem tetszik, visszajönnek. Kifizetjük az utat. Elmennek, megnézik, s ha nem tetszik, majd valahova csak elhelyezzük.” El is mentünk. Elég jó hideg volt, december eleje... Minket senki nem várt. Tudtuk, az MNSZ-nél kell jelentkezünk. Éjszaka érkezünk meg.

– *Volt az MNSZ-nek irodája Bákóban?*

– Volt szervezete is. Kezdetleges, de volt. Az elnököt Kádár Istvánnak hívták, hivatalosan Dogarunak, mert ott minden nevet lefordítottak.

– *Szóval odavalósi csángó volt.*

– Igen, az. A szervezkedés abban az évben kezdődhetett, mert nagyon kezdetleges volt.

– *S miből állt a székhely?*

– Volt egy eldugott helyen, igaz a központban, de egy zezugos épületben valamelyik emeleten egy kicsi, 5 x 5-ös iroda, rozoga bú-

● GYORSLAPOZÓ

állam a tanítók részére kisebb-nagyobb állami fizetés-kiegészítést. Ez utóbbi segély napjainkig állandó növekedő tendenciát mutat, leszámítva az 1918–1940-ig terjedő időszakot, amikor állami támogatás hiányában az iskolák összes személyi és dologi kiadásait ismét az egyháztagok hordozták. A gyülekezetek részéről járó fizetés, munka és rovatál még az államsegély

torokkal. Valaki minket odakalauzolt akkor éjjel. Olyan hideg volt, hogy dermesztő. Alig vártuk, hogy reggel legyen.

– *Kádáron kívül dolgozott-e még más is ott?*

– Volt egy titkára neki, mert azt hiszem, ő sem volt valami nagy írástudó ember. A titkár legalább románul, ha magyarul nem is, tudott írni-olvasni, s a hivatalos dolgokat intézte, tudott géppel írni. Voltak még valami tagok is, de ez a Kádár fejtett ki tevékenységet.

– *A falvakon is léteztek szervezetek?*

– A falvakon is.

– *A csángók tudták-e, hogy ők MNSZ-tagok?*

– Tudták persze. Volt elnökük minden faluban.

– *Egybeesett-e az MNSZ a pártszervezettel?*

– Nem. Külön volt ez is, az is. De nagyon támogatták a pártszervezeteket, anélkül nem is létezhetek volna. Azok hozták létre tulajdonképpen, azért, hogy öntudatra ébressék egy kicsit a népet. A csángók úgy el voltak nyomva, hogy az nem is lehet elmondani. Kádár István nagy örömmel fogadott, jó hogy jöttünk. Úgy beszélt magyarul, hogy alig értettük, a csángóknak egész más a tájszólása, a régies magyar nyelvet beszélték, vegyítve románul. Sokszor meg kellett kérdeznünk, hogy mit jelent. Azt mondja, most ő elvisz minket a „prefekthez” (megyefőnök), s aztán meglássuk, hogy hová. El is vitt a prefektushoz, román ember volt, de igazán kedvesen fogadott. Megmagyarázta, hogy minket miért küldtek ide. Szerveztük meg a magyar iskolákat, és a csángókat vonjuk ki az egyház

években sem szünetel. Ez a folyton hordozott áldozat lelkileg is szorosan egybekapcsolja népünket az egyházi iskolákkal. Ennek bizonyossága az, hogy a jelenlegi demokratikus pártok kimagasló egyéniségei örömmel küldik gyermekeiket református iskolákba. Érzik, hogy ennek krisztusi szelleme és autonóm igazgatása áldásosan illeszkedik bele a mai társadalmi rendbe.

rabságából, ebből a rettentő babonás-misztikus elnyomásból. S hogy mindez a iași-i püspökségnek „köszönhető”, amely a papokat küldte és készítette fel arra a munkára, amit ezekben a falvakban végeztek.¹

– *Magyarul tudtak-e?*

– Nem.

– *Akkor nem is voltak csángók.*

– Ez az érdekes! Csángó gyermekek kerültek Iași-ba, de azok a csángók, akik a magyar nyelvet elfelejtették, románul beszéltek és román iskolába jártak. Ott az volt a helyzet, hogy a gazdagabb csángók, akik megunták már a sok hercehurcát, azok már el is felejtettek magyarul. Ezek voltak az úgynevezett „festettek”. A magyar csángók azt mondták nekik, hogy „festettek”, ezek elfelejtettek magyarul.

– *Ők voltak a vezetőréteg?*

– Ők, ők – a románok mellett. Ők voltak a gazdagabb emberek. Ellene is voltak a magyar iskolának. Az ő gyerekeik kerültek oda a szemináriumba.

– *Egyes falvak románosodtak-e el, vagy pedig minden faluban létezett egy-egy ilyen „festett” csoport? Mit tapasztalt?*

– Minden faluban volt. A Kerekéseket például Rotarunak hívták. Ellene is voltak a magyar iskolának. Én egy ilyen Rotaru nevű férfinak a házában tanítottam, egy nagy terem volt elől, hátul a lakás.

● GYORSLAPOZÓ

3. A református közép- és felsőiskolák (kollégiumok) felállítása, fejlesztése a nép mellett elsősorban a tehetős, buzgó református egyháztagok áldozatkészségének köszönhető.

A magasabb fokú oktatásra engedélyt és indítást a protestáns egyházaknak az 1556–57-i erdélyi országgyűlések adnak. ők gondoskodnak Marosvásárhelyen, Kolozsvárt és Nagyváradon

Valószínűleg falusi községháza lehetett kezdetben. Rettentő nagy ellenségem volt a házigazda.

Ott hagytam el, hogy a prefektus azt mondta, megebédeltetnek, elvisznek egy előkelő vendéglőbe, s majd egy kocsival kiszállítanak Lészpedre. Az előkelő vendéglő tényleg előkelő volt a maga nemében, de ott csak puliszkát adtak, tejet és tokányt. Hát mi, akik a kenyérhez nagyon hozzá voltunk szokva, rettentően elszomorodtunk. Ha minket egy előkelő vendéglőben puliszkával etetnek, akkor mi lesz majd Lészpeden? Délután el is vitt egy jeep-kocsival. De nagyon hideg volt. Megérkeztünk, és éppen az MNSZ elnökéhez kísértek, Jánó Antalhoz, akit mi később Jenő bácsinak hívtunk, mert tulajdonképpen Jenő volt. Hát összegyűlt az egész falu tényleg. „Megjöttek a magyar tanítók!” Végigszaladt a falun a hír. Valószínűleg ott már be volt dolgozva, és azért vittek oda, hogy ott alapítsuk meg az első magyar iskolát. Biztosan ott volt az MNSZ a legerősebb. Amikor megérkeztünk, úgy megfázott a lábam, hogy sírtam. Amikor megláttam, hova kerültünk, azok után, hogy itthon milyen ajánlatokat kaptam, Aranyosgyéres meg Homoródalmás...

– *A székely falvakhoz képest hogyan festenek az ottaniak?*

– Hát nagyon érdekes. Agyaggal tapasztott házak voltak akkor, bádogtetősek, lecsapott fedelűek. A fedelet meghosszabbították, s azt úgy hívták, hogy „soprony”, ami egy színrészt jelentett. Mondta a háziasszonyom, hogy „ottagyon van a soprony alatt”. Én mondtam: „Ilonka, nem látom a sopronyt”. Megmutatták. Bent pedig

egy-egy üresen maradt zárdaépület átengedésével, jó karba állításával az első kollégiumok megnyitásáról. De már a felszerelés, fenntartás költségeit, a tanszemélyzet fizetését és a tanuló diákság ételmezését, ruházását, legmesszebbmenő segélyezését mindenütt az egyháztalagok és az egyházi vezetők vállalták magukra. Ha az ajándékba kapott, ódon zárdai épület már

téglából és agyagból megrakott tühely állt, de olyan alacsony, hogy 50–60 cm-nél alig magasabb. Ezt azért jegyeztem meg ennyire, mert panaszkodtam, hogy megfázott a lábam, hát gyorsan lehúzták a cipőmet, és azt mondták, hogy oda a „szobára” tegyem fel a lábam. Mind néztem, hogy az hol van. A kályha volt persze, agyaggal körültapasztva, a tetején egy olyan platni, amilyen a rendes főzőkályhán szokott lenni. Volt kéménye is, persze. Én akkor nagyon elkeseredtem. Mondtam, hogy megyek haza. A fiúk úgy vélekedtek, hogy várjunk még egy kicsit. Aztán Jenő bácsi és az MNSZ többi tagja is mellénk álltak. Ne menjünk el, maradjunk ott, s mindenben segítenek, nem fogunk éhen halni, mert ők kenyeret is hoznak nekünk (elneveti magát). Ez volt a legnagyobb probléma, hogy kenyeret nem láttunk sehol. De bizony nem hoztak, s hozzászoktunk a puliszkához. Elszállásoltak, ott aludtunk.

Következő reggelen meghívott a román tanító – Clapon Ioannak hívták –, hogy nézzük meg az iskoláját, mutassa be a tanítóit. Szóval legalábbis úgy látszott, hogy szívesen és szeretettel fogad, annál is inkább, mert neki is volt egy lánya, Margelonának hívták. Akkor végzett, velem egykorú volt. Láttam, hogy el vagyok keseredve, hogy sírok, hát olyan atyai szeretettel vett körül az öreg. Mondta, ne búsuljak, mert az ő lányával jól megleszek.

– *Ők ortodoxok voltak-e vagy katolikusok?*

– Ortodoxok. A falubeli román lakosságnak voltak a tanítói.

– *Román lakosság is élt a faluban?*

● GYORSLAPOZÓ

nem elég a tanulók befogadására, vagy a háborúk és elemi csapások miatt tönkremegy, akkor maga az egyházközség, illetve a patrónusok gondoskodnak a kollégium újjáépítéséről, megfelelő elhelyezéséről. Így költöztetik át a marosvásárhelyi kollégiumot a várbeli zárdaépületből 1602-ben jelenlegi helyére, a Baranyai Decsi János-féle telekre, a kolozsvárit 1656-ban a

– Persze, vegyes falu volt. a csángókon kívül románok is éltek ott.

– *Hogyan oszlottak meg?*

– Nagyobb része csángó, egy kisebb rész „festett” csángó és egy bizonyos rész román. Három-négy falu alkotott egy községet. De annyira össze voltak épülve, hogy csak egy utca választotta el őket egymástól. Lészped mellett rögtön következett egy falu, abban csak románok laktak. Akkor jött a községszékhely, Gîrleni. Ott nem éltek magyarok, csak románok. A község nyugati felében terület el Lészped (Lespezi) falu.

– *Akkor ez a román tanító nem féltékenykedett a magyar tanítókra?*

– ő csak kevés csángót taníthatott, mert azok bizony analfabéták voltak. Ezért vártak olyan nagy szeretettel. A családok nagyon népesek voltak, négy-öt-hat gyereke is volt egynek-egynek.

– *Tudtak-e a felnőttek románul?*

– Tudtak. Ugyanolyan rosszul, mint amilyen rosszul magyarul. Azt kérdeztem: „Tessék mondani, ez a falu meddig tart?” Azt feleli: „Hát kám addig, ahol füstöl a ház hornyája”.² Így magyarázta meg nekem.

– *A románok tudtak-e csángóul?*

– ők is igyekeztek, és értekeztek azért egymással. Össze is házasodtak. Amennyiben a pap, a páter ezt megengedte.

– *És engedte-e?*

Bethlen Gábor által adományozott egyházi belsőségre, a gyulafehérvárit a szörnyű tatárdúlás után, 1662-ben Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony ajándékba nyert egykori birtokának középpontjába, Nagyenyedre, az úgynevezett Váradi-féle házba. Lelkes vidéki pártfogók a lelkipásztorokkal és az egyháztagokkal karöltve egy-egy népes algimnáziumot kollégiumi

– Hát engedte, neki ez volt a feladata. Meghívtak a román tanítóhoz. Gondoltuk, legalább eszünk egyet. Ugyanolyan kezdetleges tűzhelyük volt, mint a csángóknak. Odatette egy nagy üstbe a tejet, felfőzte, azt kiöntötte. Ki sem mosták: bele a vizet! Jó nagy, hatalmas puliszkát főztek – s azt mi könnyek között ettük. Legalábbis én úgy sírtam. Itthon megvolt mindenem, nem akarok dicsekedni, de ha kenyeret kértem, azt adtak, ha puliszkát kértem, azt. Még furcsább volt, amikor tejeskávét adtak puliszkával és szalonnával. Persze, folyton biztattak, hogy maradjunk. Rendben van, de lássuk az iskolát! „Hát olyan nincs.” Akkor hol fogunk tanítani? Padok, felszerelés, asztal, katedra? Egy fiatal tanerő, mikor kikerül, azt hiszi, hogy egy mesebelien berendezett terembe léphet majd be, ő csak éppen beül és tanít. Azt mondta Jenő bácsi, menjünk át a parókiára, ott van egy nagy üres terem, amit ülésteremnek szoktak használni, oda majd berendezünk egy osztályt. Hát egy vakolatlan épület, még csak sárral sem volt betapasztva, látszottak a gerendák, ablaka nem volt. „Hát – mondom – itt hogy lehet tanítani? Itt hideg van, itt a gyerekek megfáznak!” Nem baj, ők megtapasztják. „Most, télen? Decemberben? Honnan veszik a sarat?” ők megtapasztják! „Jó, de nekünk pad is kell.” Csinálnak! Fa van elég, deszka van – csinálnak! Megnézték, hogy néznek ki a padok a román iskolában. Hát nem ugyanolyan kétszemélyes padokat csináltak, hanem nagyobbakat, amiben négy-hat tanuló is elfért. Nem voltak olyan korszerűek, mint a gyárilag gyártott iskolapadok, hanem

● GYORSLAPOZÓ

rangra emelnek, ahol már filozófiát, fizikát, teológiát, később jogtudományt tanítanak. Így fejleszti ki 1670-ben Bethlen János az udvarhelyi, a XVIII. század elején a Hunyad megyei birtokosság a szászvárosit, 1741-ben Wesselényi Ferenc a zilahi iskolákat felsőbb tudományokat tanító gimnáziumokká. Maga a református nép hűségesen támogatja a tanárok felhívására

olyanok, amilyent össze tudtak eszkábálni. Tábla nem volt, az ajtóra írtunk. Asztalt, katedrát készítettek... Készültünk haza. Az ottaniak nagyon félték, hogy nem térünk vissza, de megígértük, hogy visszamegyünk. Itthon a tanfelügyelőségen mindjárt: „Na, mi a helyzet?” Én rögtön odavágtam: „Nem megyek vissza!” A fiúk azt mondták, akkor ők sem mennek. „De megígértük, hogy visszamegyünk. Az embereket nem lehet bolondítani, asztalt csinálnak, padokat csinálnak, tapasztanak, mindent elrendeznek... Hát vissza kell menni.”

Na, visszamentünk. Január 18-én meg is kezdtük a tanítást. Abban a teremben a parókián két osztály működött, egyik délelőtt, a másik délután. Nekem 80 első osztályosom volt. Szóval a férfiak a nagyobb osztályokban tanítottak, különben ők is kezdő tanítók, akárcsak én, ők a parókián, nekem pedig ennek a Rotaru Kerekes Jánosnak a házánál készítettek el egy szobát, pont szemben a lakással.

– *Azt a szobát elvették a tulajdonostól?*

– Az ideiglenes tanács kiigényelte. Kulák volt az illető. Nagyon haragudott azért is, hogy miért tették oda be a magyar gyerekeket. Neki a románba járt a gyereke. Azt mondta, hogy ott aki nem tud románul, nem élhet meg, mert ott mindenki románul beszél, és ott magyar iskolára nincs szükség. Mi hiába bizonygattuk, hogy ugyanúgy tanítjuk a román nyelvet, mint a magyart. Nekik a ma-

a kollégiumok építkezéseit és berendezési akcióit. Székelyudvarhelyen 1772-ben Kiss Gergely rektor-professzor gyűjti össze lelkes agitációval a ma is meglevő ódon reneszánszépület megépítésére szükséges összeget, Marosvásárhelyen pedig 1848–49-es szabadságharc rombolásait hozzák helyre a környékbeli három egyházmegye papjainak és gyülekezeteinek

gyar nyelvre nincs szükségük – válaszolta. Így kezdtük, ott tanítottam egy évet. Amikor végignéztem a rengeteg elsősön, hát...

– *Hogyan is fértek be?*

– Nagy padokat csináltak, hat is befért egybe. A kis vékony csán-gó gyerekek nem voltak túltáplálva, mert egyszerű életmódot foly-tattak. Reggelire puliszkát kaptak és bort.

– *De az butít.*

– Tudom. Rengeteget harcoltunk velük, amikor egy kicsit köze-lebb kerültünk az ottani néphez. Minden áldott este összegyűltünk a parókián. Jöttek az emberek, rögtön megindítottuk az analfabéták tanfolyamát. Jenő bácsi és az MNSZ-aktivisták nagyon meg akar-tak tanulni írni-olvasni. De sokan, száz-an-százötvenen minden este. Olvastunk fel nekik szórakoztató dolgokat, például a Károly sógor és Dani bá című anekdota sorozatra emlékszem, két csiki székely-ről, akik elmennek Pestre, és ott eltévednek. Tetszett a furfangosság-uk. Aztán énekeket tanítottunk, ők is elénekelték a saját dalaikat. Szórakoztató volt, ezért szerették.

– *Senki sem tudott az aktivisták közül írni-olvasni?*

– Magyarul senki, románul is kevesen.

– *Ez a Jenő bácsi járt-e egyáltalán iskolába?*

– Járt, de nagyon elfelejtették, amit tanultak az iskolában. A ne-vüket tudták aláírni, egy-két osztály végezhetek. Zöld Ferenc volt a helyettese. Különben nagyon aktívak és fogékonyak minden iránt, amit tanítottunk, vagy amit mondtunk – éppúgy hittek ne-

● GYORSLAPOZÓ

adományaival (1859). Egészen sajátos a sepsiszentgyörgyi kol-légium keletkezése, amit igazán a székely nép filléreiből, az 1857-ben gyűjtött 75 000 forintból építenek Háromszék egyhá-zi vezetői. Később, 1876-ban a lelkes főgondnok, Mikó Imre egészíti ki ezt az összeget annyira, hogy az iskola teljes főgim-náziummá fejlődhetik. Ugyanakkor Szászvároson Kuun Koc-

künk, mint a páternek. Csak abban nem voltak biztosak, hogy vajon nem kerülnek-e a pokolba amiatt, hogy magyarul beszélnek. Mondtuk, hogy nem, mert nézzenek ránk, a hegyen túl mindenki magyarul beszél. Azok ugye nem kerülhetnek mind a pokolba.

– *Rettenetes! Ezt prédikálta a pap?*

– Igen, a templomban ezzel tömték őket, a pap a magyart az ördög nyelvének nevezte, és ezért aki magyarul beszél, csak a pokolba juthat. Ezért nagyon nehéz dolgunk volt. Nem is tudom, hogy olyan fiatalon hogyan is birkóztunk meg a feladattal. Sokszor elgondolkozom rajta. Lehet, hogy most meghátrálnék egy ilyen feladat előtt.

– *Végig olyan rengeteg elsőse volt?*

– Abban az évben igen. Kiküldtek Bukarestből egy vezérfelügyelőt, úgy hívták, hogy Hadnagy Zoltán. Inspector general.³ Valaki kiáltotta, hogy érkezett egy úr a vonattal. Hát nem sokat törődtünk vele, mert az MNSZ-aktivisták és a bákói aktivisták is állandóan látogatták az iskolát. Kíváncsiak voltak arra, hogy mi, fiatalok mit csinálunk. Már megszoktuk, hogy csak kopogtattak, és tanítás alatt is jöttek-mentek az emberek. Ki megmondta, hogy minek hívják és micsoda, ki csak annyit szólt, hogy Bákóból jött megnézni minket. Úgyhogy én nem tudtam, hogy az illető vezérfelügyelő. Bejött, köszönt illedelmesen, bemutatkozott, de azt, hogy bukaresti inspector general, nem közölte. Ha tudom, egy kicsit, lehet, drukoltam volna, de így fel sem vettem. Néha az embernek az járt az eszében,

sárd főgondnok emel saját költségén új, hatalmas épületeket a régi szűk helyiségek mellett. Az udvarhelyi kollégium 1927-ben az egyházkerület tanítóképzőjének ad helyet, melynek művészi, népies berendezése ismét a gyülekezetek adománya. Itt 1941-ben újra megnyílik a gimnáziumi tagozat.

Leánygimnázium egyelőre nincs, csak Marosvásárhelyen

hogy idejött ez az illető, de lehet, írni-olvasni sem tud, s a mi munkánkhoz nem tud hozzászólni. Na, ő leült, s megkérdezte, milyen órám van. Valamilyen betűt tanítottam: betűtanítás. „Na, tessék folytatni!” Leült az asztalhoz, az tele volt mindenféle műsorfüzetekkel, ilyen kulturális dolgokkal, mert rögtön nekifogtunk a kultúrunknak, hogy az ifjúságot megfogjuk. Azokat nézegette, aztán egyszerre beleszólt – éppen a gerlemadáról volt szó –, hogy: „Tanító néni, tudja-e, mi az a gerlemadár?” Igen, mondom, hogyne, s megmagyaráztam. Végighallgatja az órát, s megkérdezte, vannak-e még itt tanítók a közelben. Igen, mondom, van még egy osztálytermünk lent, elég messze, úgy másfél kilométerre a vasútállomástól. (Én annak a közelében laktam.) Na, üzenjem meg a tanítónak, hogy addig ne engedje el a gyermekeket, amíg ő oda nem ér. Akkor jutott eszembe, hogy megkérdezzem, ő kicsoda. Azt mondja: Hadnagy Zoltán, inspector general Bukarestből. Hát akkor biza ideges lettem. Gyorsan írtam egy levelet a kollégának, hogy várjon meg, mert né, ki akarja meglátogatni, előbb meghallgatja az órákat, utána lemegyünk hozzá. A gyermek elvitte: „Gyorsan szaladj, s add oda a tanító bácsinak!” Lementünk, ott is meghallgatta az órákat, s elbeszélgettünk. Valószínűleg ő javasolt engem tanfelügyelőnek. Mi január 18-án kezdtünk meg a tanítást, s még abban az évben, a tanév végéig nyolc iskolát szerveztünk.

– *A lézpedi tanítók?*

– Mind mi. Délelőtt tanítottunk, délután vittek kocsival. Nem ál-

● GYORSLAPOZÓ

működik 1775-től fogva egy felsőbb-, később polgári leányiskola. Miután az igényeket ez nem elégíti ki, 1926-ban Kolozsvárt emel az egyházkerület áldozatkészsége egy 8 osztályos leánygimnáziumot. A költségek egyharmad részét a kolozsvári egyházkerület fedezi, a többi részét pedig főként azok a koszorúválság címén befolyt adományok, amiket a

lítom, hogy valamilyen luxuskocsival, ezzel a rozoga terepjáróval. Jött Kádár István: induljunk ebbe a faluba, abba a faluba! Ott már tudták.

– *Hova?*

– Hát Lészpedtől Bákó irányába, úgy harminc kilométerre Bákótól van egy Lilieci de Jos nevű helység, ott is szerveztünk egy iskolát. Én Lészpedről át is költöztem, ott tanítottam négy hónapot szintén egy magánháznál, mert iskolaépület még nem volt. Akkor Bákótól délre található Klézse,⁴ Bălcescu,⁵ Lărguța⁶ és Somoska,⁷ a Szereten túl Ketris⁸ és Gyoszen.⁹ (Élnek még csángók Răcăciuni-ban,¹⁰ Fundu Răcăciuni-ban,¹¹ Galbeni-ben,¹² Valea Seacán...¹³) Így vittek el minket minden délután, sokszor a kultúrsoport is jött velünk. Mindenütt nagygyűlést hívott össze az MNSZ, beszélünk velük szépen magyarul is, elmondtuk, mi a magyar iskolának a célja: szűnjön meg az analfabétizmus, a gyermekek tanuljanak meg írni-olvasni, s tényleg megcsillogtattuk előttük azt, hogy van lehetőség a továbbtanulásra is.

– *De valóban volt-e?*

– Volt.

– *Jó, jó, de hol?*

– Én magam hoztam el egy párat ide Szentgyörgyre a Mikó Kolégiumba.

– *Szóval elemi után. De hát ez messze van.*

gyülekezetek, iskolák és egyesek Nagy Károly püspök halála alkalmával juttattak el az egyházkerülethez. A brassói kereskedelmi iskolát, amely mellett újabban leánylíceum is működik, 1919-ben építi a gyülekezet Szele Béla főgondnok buzgó agitációja következtében. A csombordi gazdasági iskolát

– Messze, de itt mindennel ellátták őket. Internátusban laktak, ruhát, könyvet, ösztöndíjat kaptak.

– *És mi lett belőlük?*

– Nem tudom. Bizonyára visszakerültek a falujukba. Nem tartottam, sajnos, számon.

– *Az első osztályban ezek szerint nem voltak mind egykorúak?*

– Nem, többéves korkülönbség volt köztük. Aki nem tudott írni-olvasni, az mind az első osztályba került, különben nem ment volna fel nyolcvanra a számuk. Lészpeden összesen százharminc gyerekünk volt, és én zakatoltam is, hogy miért kaptam annyit, de azt felelték: „Te mégis nő vagy, neked az első osztályban csak könynyebb...” Na, szóval, 1948 végére már nyolc iskola állt, s a tanfelügyelőség innen, Háromszékről küldte a tanítókat, többnyire széke-lyeket.

– *Alkalmasak voltak-e*

– Igen, egyesek nagyon ügyesen megállták a helyüket. Mások, amikor meglátták, hol a falu, s hol kéne tanítani, felültek az első vonatra, s hazajöttek. Ilyen is akadt.

Következett a tanügyi reform, s szerveztek a tanfelügyelőségen egy úgynevezett magyar szekciót. Tompos volt az első, de elvitték katonának, s úgy kerültem én oda, tanfelügyelőnek. Én nem is igen tudtam, hogy mik a teendőim, de őszintén mondom: a román kollégák olyan kedvesek, olyan aranyosak voltak, hogy mindenben segítettek.

● GYORSLAPOZÓ

1935-ben nyitja meg a nagyenyedi Bethlen-kollégium előljárósága.

Az egyházkerületnek mindenik jelentősebb kollégiumban volt a múlt század közepéig főiskolai tagozata és itt a tanuló-ifjúság tanári, tanítói, lelkészi és jogi képesítést szerezhetett. De 1870 után a jogi, 1883 után pedig a filozófiai tanszékek

– *Érdekes, mert ezek szerint a csángó papság és a román tanítók nem ugyanazt a „vonalat” képviselték?*

– Nem, nem. Én összebarátkoztam a lészpedi tanító lányával, ott tanított az apja mellett. A kollégám udvarolt is neki egy bizonyos ideig, de nem vette el. Alig várta mindenki, hogy hazajöhessen onnan. Nagyon nehéz volt...

– *Amíg tanfelügyelő volt, hány iskola alakult?*

– Az éjjel gondolkoztam rajta. Negyvenhárom magyar iskola működött, amikor eljöttem, létezett nyolc óvoda, és megvolt a lujzikalagori¹⁴ bentlakásos iskola, amibe az öt, hat, hét osztályosok jártak. Létezett még egy Onyesten,¹⁵ aminek Kardos volt az igazgatója. A kettőben háromszázan felül lehetett a gyermekek száma.

– *Ennyien tanultak tovább?*

– Ennyien. Elvégezték az elemi, és dolgozni mentek. Egy-kettő átjött Erdélybe. Azokat, akik tényleg okosabbak voltak, átvittük a lujzikalagori iskolába, ahol a ferencesek kolostorában rendeztük be az internátust. Ők ösztöndíjat kaptak, a szülőket egyáltalán nem terheltük, s a hetedik osztály elvégzése után innen már sokan jöttek át továbbtanulni Erdélybe. Kezdetben negyvenen voltak, ez a szám nőtt, attól függően, hány ösztöndíjat tudtunk kiharcolni. Anélkül nem lehetett, a szülők nem bírták, annyira szegény emberek voltak, és nem is tartották egyelőre érdemesnek, hogy a gyermekükre külön költsenek.

– *A földreform nem javított a helyzetükön?*

megszűnnek, illetve beolvadnak a gimnáziumba. A teológia 1854-től 1862-ig csak Kolozsvárt, 1862–1895-ig Nagyenyeden, 1895-től maig Kolozsvárt működik. A külön kántortanító képezde 1858 óta működik a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban.

– Kaptak földet, de igazság szerint akárcsak Erdélyben, a sok szegény ember azt se tudta, mihez kezdjen vele. Nem volt szerszáma, igavonó állata...

– *A románoknál szegényebbek voltak-e a csángók?*

– Azok. Mert ez egy megfélemlített nép volt. Sokszor mesélte egy-egy idősebb ember, hogy a háború előtt ők csak a családban mertek magyarul beszélni, és ott is csak halkan. Ha a csendőr meghallotta az utcán, hogy ők az udvaron magyarul szóltak, belőtt. Annaira meg voltak félemlítve – egyrészt a politikai, másrészt az egyházi elnyomás miatt. Olyan szegény, gyámoltalan emberek voltak, hogy azt elmondani nem lehet. Ezért sajnáltam meg őket, és ezért mentem vissza. Különben nagyon lelkes, nagyon ragaszkodó nép. Szerettek minket. Előfordult, mikor jött a kicsi gyermek iskolába, egyebe nem volt a szülőnek, küldött egy liter bort. Én pláne sose szerettem a bort. Mondtuk, hogy erre nekünk nincs szükségünk. De hát ő egyebet nem tud adni! De mi fizetést kapunk, abból meg tudunk élni! Minket magyar tanítóknak neveztek, és mindenben a kedvünkben akartak járni. Szóval bekerültem a tanfelügyelő-ségre, s ott gyakran látogattak: Czikó Lőrinc tanügyi államtitkár, Czikó Nándor, később Bányai László.

– *Mit jelentett ez a támogatás?*

– Könyvet kaptunk. Ahogy a szájunkat feltátottuk, hogy szükségünk van valamire, azt mind megadták. Erkölcseileg is, anyagilag is. Ha azt mondtuk, nincs fa, fázunk – rögtön intézkedtek. És főleg lel-

● GYORSLAPOZÓ

A református középiskolák létszáma jelenleg 21, melyből 4 a Királyhágó-melléki kerületben van.

A református kollégiumi nevelés tehát majdnem 400 éven keresztül szolgáltatja Erdély számára az értelmiségi vezetőket. Nemcsak a magyar, hanem a román, szász és zsidó ifjak ezrei is nyernek itt korszerű kiképzést. Komoly, aktív tevékenységre ösz-

kesítették. Az első időben az MNSZ vásárolta a könyvet, füzetet, később már a szülők is. Ahogy bekerültem a tanfelügyelőségre, minden évben tervet kellett készíteni. Én fiatal ésszel, jó fantáziával olyan terveket készítettem, hogy amikor felmentem Bukarestbe, azt mondták, ez ötéves terv, ezt nem lehet egy év alatt megvalósítani. A legfontosabb, az első az volt, hogy építsünk iskolákat. Ahol a román iskolában volt hely, oda betették az osztályokat, például Klézsén. Először – én is ugye „hazabeszéltem” – Lészpeden építettük az első magyar iskolát. Valami másfél millió lejt kapott, azt hiszem, a község, a szülők építették fel önkéntes munkával. Harminc-negyven ember naponta. Jöttek, mit kell csinálni, hol kell dolgozni. Nagyon szép iskolát építettünk. Én is olyan boldog voltam, amikor meghívtak az avatásra, mint ők maguk. Most is, ahányszor arra járok, megnézem. Kibővítették, most szaklíceum működik benne, internátusa is van...

– *Nocsak. Mikor szűnt meg?*

– Úgy hiszem, 1955-ben. Hogy folytassam: az analfabéta tanfolyamokat minden este ott tartottuk, a legfiatalabbaktól a legöregebbekig mind nagyon komolyan írtak. Tanulták a betűket, írtak-olvastak, aztán könyveket, újságot kaptak. Már megkezdődött a kultúr munka. Fújták a csángó népdalokat, jött a kolozsvári egyetemről, főiskoláról Szegő Júlia és Kallós Zoltán, sokan mások. De magyar népdalokat nem tudtak. Néha megkértek, hogy egy-egy egyházi éneket is tanítsunk. Miután bekeringőztünk a táncolók közé, és

tönző, demokratikus nevelést. A szegénység sohasem volt akadály a tanulásban, mert az egyház hívei mindig megtalálják az utat a vagyontalan, jó igyekezetű tanulók segélyezésére. Itt tanult többek között Erdély XVII. századbeli legnagyobb pedagógusa, Apáczai, a két matematikus lángelme, Bolyai, a jobbágyszabadítás és nemzeti egyenjogúság harcos politikusa, Szász Károly s a költők

a fiúk, lányok kezdtek táncolni egymással, már könnyű volt a táncsoportot megalakítani. Mert különben nagyon szerettek táncolni. Versenyeken is vettünk részt.

– *Fiúk és lányok egymással? Azelőtt ki kivel táncolt?*

– Tiltotta az egyház. De aztán a páter is beleegyezett. Mi beszélünk vele, mert nagyon meg volt sértődve, hogy mi ellen dolgozunk. „De magyarázza meg, mi van abban, ha a fiú lánnyal táncol?” Ha meg tud minket győzni, akkor jó, akkor az övé az igazság. Belátta, nincs igaza, mosolyogva beleegyezett, azontúl táncolhattak együtt.

– *Nagy hatalom volt a páter?*

– Nagy, nagy! Mi is, ha nem mentünk el a templomba, másnap a gyerekeket nem küldték az iskolába. A háziasszony arra úgy vigyázott: vasárnap felkelni, öltözni, reggelizni és menni a templomba. Mentünk, nem volt abban semmi...

– *Szép volt-e a mise? Énekeltek is?*

– De ők románul tartották a katolikus misét. Énekeltek a hívek is, hangosan imádkoztak. Nekünk nagyon furcsa volt, mert én is katolikus vagyok, s itt nálunk egészen másképp folyt a szertartás. Ezt már külön meg kellett hogy szokjuk.

Igen! Közben megalakult a nőbizottság, mi ebbe is bekapcsolódunk. Főzni tanítottunk – ez volt a legfontosabb. A nagy baj az volt, hogy nem tudtak főzni. Azért szökött meg sok férfi tanerő a faluból. Mert nem talált asszonyt, aki kedve szerint tudott volna ételt

● GYORSLAPOZÓ

és tudósok százai. Románia jelenlegi miniszterelnöke is a szászvárosi református kollégiumban végezte tanulmányait. S ezt a munkát az egyház Isten iránt érzett felelősségből végzi. A kollégiumok államsegélyt csak 1883–1918-ig és 1940 után élveztek, de ez idő alatt is a hívek és tanulók járulékaik fedezték a hatalmas összegeket kitevő dologi kiadásokat.

főzni. Mondom: puliszka, bor, tej – a puliszkát mamaligucácskának¹⁶ hívták. Igaz, azt úgy kikavarták, hogy amikor kiborították az asztalra, az olyan volt, mint egy alma. Órák hosszat álltak a tűzhely mellett, kavarták-kavarták, késsel vágták, szeletelték, mint a kenyeret. Az erdélyi tanerők mást is kívántak. Egyszer elmentem Klézsébe iskolát látogatni, ott két fiú tanított. Éreztem, hogy olyan, de olyan szag van (mert az iskolában laktak egy teremben). „Mi csinálnak maguk?” ők főznek. „Mit főznek?” Hát fuszulykalevest, mert ezek a csángók nem tudják megfőzni. „De – mondom – valami baj történt, odaégett vagy mi...” Szaladunk – hát annyi fuszulykát tettek, hogy víz alig fért, odaégett, s olyan lett tényleg, mint a puliszka... Szóval, a nőszövetség főzőtanfolyamot szervezett. Jöttek, nagyon érdekelte őket, hozták a tojást, zsírt, lisztet: „Főzzük ezt, süssük azt! Na, ennek hogy mondják, tanító néni? Varrjunk! Csináljunk olyan inget, amilyen a tanító bácsinak van.” Férfiinget, mert ők népviseletben jártak. Pali vagy Feri ideadták, elbontottam, mert én honnan tudtam volna férfiinget varrni?! Mintát vágtam papírból, és erre a mintára kisebb vagy nagyobb mérték szerint varrtam az ingeket nekik. Minden iránt nagyon-nagyon fogékonyak voltak. Nem lehetett mosdószappant kapni – hát kavartunk mosdószappant! Otthonról kaptam receptet, édesanyám elküldte, tojás, olaj kellett hozzá, s nem tudom még mi, összegyűltünk és délután kavartuk. De a fél falu ott volt, mindenki kavarta, s úgy örültek, amikor a mosdószappan meglett.

4. A református iskolázás lehetőségét az állam főhatalomváltások esetén eddig még mindig biztosította.

Ennek bizonyosságául álljanak itt a következő történelmi adatok, illetve törvénycikkek:

Az 1595-i gyulafehérvári országgyűlés XV. tc. kimondja a bevett (recepta) vallások szabadságát és nyilvános gyakorlatát,

- *Az iskolában folyt mindez?*
- Ott is, de magánházaknál is. Mint Erdélyben kalákába vagy guzsalyosba, úgy gyűltünk ott is össze.
- *Fiatal lány létére volt tekintélye?*
- Nagyon szerettek. Én is csodálkoztam, annyira becsültek. Azelőtt ugye Bákóig ha eljártak... „trénnel”¹⁷ mentek, úgy mondták.
- *A gyerekek hogyan beszéltek?*
- Ugyanúgy. Felét magyarul s felét románul. Nagy harcot kellett folytatni ahhoz, hogy az irodalmi nyelvet megtanulják. Fejlődést értek el, tökéletesen persze nem tudtak megtanulni, mert úgy szokták meg, ösztönszerűen kavarták. Amikor azt mondtam, hogy az nem *korcony*, hanem harisnya, kinevettek, mert náluk csak férfiak viselnek harisnyát... A csirkét *pisleny*nek hívták egyes helyeken, a tojást *tikmony*nak. Tomposné Kiss Teréz kolléganőm, aki 1948-ban érkezett az áthelyezett Bakk Pál helyére, feljegyezte a lézpediek pár mondatát. (Vele különben együtt laktam aztán a Simon családnál egy nyárikonyha szerű épületben, ahol a bútorzat egy asztalból, egy lócából, két székből, egy fogasból, egy kétszemélyes priccsből és egy harminc centiméter magas rakott kályhából állt.) A galbeniek beszéltek a legszokatlanabban – ők eszeltek –, a lézpediek pedig számunkra a legérthetőbben. Szóval: *Vegye kend a levelet!* (Tessék a könyv!) *Csetijja*¹⁸ *el azt az írást!* (Olvassa el a levelet!) *Nem hoztam a plumbomat*¹⁹ (a ceruzát). *Mi ott ülünk ahol a ház hornyája füstöl.* (Ott lakunk, ahol a kémény füstöl.) *Az ő apókája*

● GYORSLAPOZÓ

a következő záradékkal: „Azok se személyekbe, se iskolájokba, se templomokba, se jövedelmekbe, se semminemű állapotjokba meg ne háboríttassanak.” E törvényre hivatkozás történik az 1653-i Erdélyi Törvénykönyvben, az *Approbata Constitutiók*ban is.

Az 1691-i Leopoldi Diploma I. pontja a következőket

*diszperút²⁰ vót a verekedésbe (elesett a háborúban). Van egy gyere-
kem s egy cefrém (fiam s lányom). Ennek a tátája bé van rekesztve
(apja börtönben van). Tyár most ment el, egy esztambul pulyt²² vitt
a malomba (egy véka kukoricát vitt épp most). Milyen hitvány
kend, tanító néni!* (sovány, kicsike).

(Tomposné Kiss Teréz írásos beszámolójából még kijegyzem magamnak, mennyire megcsodálta a díszes, drága csángó viseletet, fonó-, szövő- és hímzőtudományukat. Elmondja, hogy Tompos 1948–49-ben került Bákóba, és helyébe Horváth Ferenc jött igazgatónak Lészpedre, s hogy Fábián Irmával gyarapodott a tantestület. Kerekes Irmát közben Hemeiuși-ba [Liliecii de Jos] helyezték át, helyét Domokos Olga marosvásárhelyi tanítónő foglalta el. 1949–50-re valamennyien kérték, térhessenek haza. Tompos kérvényezte a minisztériumban, építsenek iskolát. 1949. júniusában meg is kezdték Lészpeden az építést. 1967 nyarán Tomposék újból megfordultak Lészpeden, virággal búcsúztatták őket, a fél falu kijött az állomásra. Úgy érezték, nem dolgoztak hiába...)

– *Járt-e azóta ott? Vajon adtak-e tovább a csángók gyermekeiknek az újonnan tanult szavakból?*

– Adtak. Tizenöt évig nem jártam arra, közben férjhez mentem, egyéb dolgom volt. Ahogy kocsit vettünk, első dolgom volt kilátogatni Moldvába, hogy megmutassam a férjemnek. Ojtozban is volt iskola, Gorzafálván is, a régi Onești-en is. Ojtozig terjedt Bákó tartomány határa abban az időben. Ezek az iskolák mind Bákó tarto-

mondja: „A bevett vallások, templomok, iskolák, parokiák és más egyházi személyeknek ügyében, amint most fennállanak, semmi sem fog változni.” (Nihil alterabitur) Ez az intézkedés a Habsburg-uralom alatt mindig biztosítja az iskolák, valamint ingó és ingatlan vagyonaik zavartalan fenntartását.

mányban található, azon kívül csángó falvakon, úgy tudom, nem volt magyar iskola. Tehát: Ojtoz,²³ Gorzafalva, Onești, a Tatros mentén Szőlőhegy, Szitás,²⁴ Diószeg,²⁵ Țîrgu Totruș²⁶ s még volt vagy három, amikre már nem emlékszem. Mindezek a Țîrgu Ocna rajonban. Akkor Bákótól délre: Klézse, Somoska, Bălcescu, Lăr-guța, Răcăciuni és Fundu Răcăciuni, Galbeni, akkor a Szereten túl Ketris, Gyoszén, Lészped, Lilieci de Jos, Moinești rajonban volt vagy két község: Pustina²⁷ és még egy, aztán a Gyímes völgyében Középlok, Felsőlok és Gyímesbükk.²⁸ Rettentő messze voltak az iskolák, nehéz dolgunk volt. Állandóan járni kellett, s ha nem mentem, küldték az üzenetet a tanítók, hogy miért nem megyek. Kérdezték a román kollégák: ugyan miért szeretnek engem a tanítók annyira? Lehet, hogy nem is a szeretet miatt hívtak, hanem szükség volt segítségre. Néha nem volt, ahol lakjanak. A néptanácshoz kellett fordulni. Fiatal voltam, de azért félték tőlem, mert tudták, hogy mindig jönnek az ellenőrök Bukarestből és segítenek. Amit kértem, azt megadták. Ha nem, mentem a tartományi elnökhöz – Costescunak hívták –, és ha fa, lakás, élelem kellett, azonnal intézkedett.

– *Nem számította-e ki, hány a csángó gyermek és hány iskola kellene?*

– Én mindig elkészítettem a tervet, de a miniszter mindig azt mondta – sokszor behívatott és szóba állt velem –: „A, tovarășa Kerekes, dar asta peste cincini ani! Ai făcut un plan de muncă pentru cincini ani.”...²⁹ Hát ugye, amit én ott láttam, hogy meg kellene csi-

● GYORSLAPOZÓ

Az 1868-i XXXVIII. tc. 11. §-a a következőket mondja: „A hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn nyilvános népoktatási tanintézeteket, az ily tanintézetek felállítására és fenntartására híveik anyagi hozzájárulását ezentúl is igénybevehetik, azon intézetekben a tanítókat és tanárokat magok választhatják, a tankönyveket

nálni. Olyan sok iskolát kértem, hogy az valószínűleg pénzügyi okokból sem adhatták mind meg.

– *Mikor tért haza? Elégedett-e azzal, amit elért?*

– 1951. szeptember elején. Nem számítottam rá, hogy olyan hamar hazajövek. Azt gondoltam, hiába is kérném, úgysem helyeznének haza. Már azon járt az eszem, hogy férjhez megyek. De eljöttem. Egy ideig dolgoztam azért, mert szükség volt rám. Aztán mikor meglett a nyolc iskola, s láttam, milyen ügyesen járnak a gyerekek iskolába, az már ösztönzött. De telt az idő, már 23–24 éves voltam... Az utódom? Egy fiatalember, akiről az a hír járta aztán, hogy szerette a bort. Rengeteg boruk volt a csángóknak, fürdeni lehetett volna benne. Akkor már úgy hallottam, kezdenek a magyar iskolák tönkremenni.

– *Hogyhogy?*

– A gyerekek már nem jártak rendszeren, maradtak ki, csökkent a létszám, átíratkoztak román iskolába. Úgy látszik, már nagyobb volt a reakció, a páter és a püspökség befolyása, akik mind ellenünk dolgoztak.

– *Bonyolult kérdés...*

– De amíg mi közöttük voltunk, és amíg mi valamit meggyőződéssel mondtunk, addig a nép ránk hallgatott. Aztán emlékszem, 55-ben jön hozzám az utolsó tanfelügyelő – egy másik férfi – azzal, hogy „Vége! Hazaköltöztünk. Kicsi volt a létszám, nem tartották érdemesnek fizetni a tanerőket.” Mit mondjak...

magok szabhatják meg, s a tanítási rendszer és módszer iránt is intézkedhetnek.”

Az 1919. december 19-én aláírt kisebbségi egyezmény 9. cikke kimondja: „Azoknak a román állampolgároknak, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, joguk van saját költséjükön iskolákat és más nevelőintézeteket létesíte-

Szépen felszaporodott az iskolák száma, mondtam már. A létszám mindig változott, aszerint, hogy ki mennyire tudtak meggyőzni. Kellott a szülőkhöz járni, megnyugtatni, hogy nem kerülnek a pokolba, nem lesz semmi bajuk. Attól féltek, hátha megint úgy lesz mint régen. Akkor ők mit érnek avval, ha magyarul beszélnek és írnak? Meg kellett nekik magyarázni, hogy a történelem kereke nem forog visszafele, a csendőr nem lő be többet az udvarra, mint régen, ha magyarul szólnak. Borzalmasan féltek! Előfordult, hogy az mondták: „Behívnám a tanító nénit, de nem lesz-e baj belőle?” „De én nem csináltam semmi rosszat!” „De hát a primár³⁰ vagy a notár³¹ nem haragusznak-e meg?” Szóval ezt mind meg kellett nekik magyarázni egyszerű nyelven, hogy az az idő már eltelt, annak vége, most már azok is a néppel tartanak... nem harapják le a fejét senkinek, ha magyar iskolába járattja a gyereket...

Sepsiszentgyörgy, 1980.

JEGYZETEK

1. Tagadhatatlan és tanulságos történelmi tény, hogy a csángó iskolák létesítése és a katolikus egyház elleni hajsza kezdete egybeesett, ma a csángók magyar nyelvű oktatáshoz való jogát egyes katolikus körök is védik.

2. Hát *körülbelül* addig, ahol a ház *kéménye* füstöl. V.ö. a román *cam* és *horn* szavakkal.

● GYORSLAPOZÓ

ni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják.”

Az 1947. február 10-én megkötött párisi békeszerződés II része 1. szakaszának 3. cikkelye az 1. pont alatt kimondja: „Románia minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a román fennhatóság alá tartozó minden személy számára bizto-

3. főtanfelügyelő
4. Cleja
5. Újfalu
6. Máriafalva
7. șomușca
8. Chetriș
9. Gioseni
10. Rekecsin
11. Külsőrekecsin
12. Trunk, Gálbén
13. Válászáka, Szárazpatak
14. Luizi Călugăra
15. Onești, Ónfalva
16. puliszka – v.ö. *mămăliguță*
17. vonattal – v.ö. *tren*
18. olvassa el – v.ö. *a citi*
19. írón
20. eltűnt – v.ö. *dispărut*
21. éppen, pontosan – v.ö. *chiar*
22. kukorica
23. Oituz
24. Nicorești
25. Tuta
26. Tatrosvásárhely

sítusa fajra, nemre, anyanyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül az emberi 120

jogok és az alapvető szabadságok használatát, beleértve a szólás, a sajtó és kiadás, a vallás, a politikai vélemény és nyilvános gyülekezési szabadságot.” Ebből határozottan megállapítható az, hogy az egyházi iskolák nemcsak a vallás,

- 27. Pustiana
- 28. Ghimeș-Făget
- 29. „Á, Kerekes elvtársnő, azt legfeljebb öt év múlva! Öt évre szóló munkatervet készítettél.”
- 30. polgármester, falusi bíró
- 31. jegyző

● GYORSLAPOZÓ

hanem a véleménynyilvánítás szabadságának igényével is kérhetik eddigi nyilvános működésük szabadságát. Erre a múltban végzett népnevelő szolgálatuk alapján, a demokratikus kormányzatnak meg kell adnia a jogot és lehetőséget.”